

החידוש היומי

בדף היומי

פרשת וירא

ראש השנה (זפים ח - יב)

מקבץ שבועי - ניזונים שעלו במסגרת

"החידוש היומי"

השבוע פרשת וירא

שכח להזכיר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה

- חידושו של רבי אבלי פאסוועלער בשכח לומר 'המלך הקדוש' בליל ר"ה שאינו חוזר - מחלוקת אית דמפרשי ותלמידי רבינו יונה, בשכח להזכיר של יום טוב בליל ראש השנה - תמיהת שו"ת מים חיים על ר"א פאסוועלער שנטה מהכרעת תר"י - ביאור הבנין שלמה והאגרות משה ע"פ הא דאין דנים למעלה עד שמקדשים למטה - קושיית השפת אמת מהגמרא בעבודה זרה שהדין בשלש שעות ראשונות.

תוספת שבת ותוספת שביעית

- תמיהת הטורי אבן והחתם סופר על הקשר שבין תוספת שבת לתוספת שביעית - מדוע קשה הקושיה בסגנון הטורי אבן לדעת כל הראשונים, בשונה מניסוח הקושיה כפי שהקשה החתם סופר? - חילוק רבי אברהם ארלנגר בדין איסור מלאכה בשביעית, 'בחפצא', ובין איסור מלאכה בשבת, 'בגברא' - סברת החתם סופר שאין שייך לאסור בשבת כעין תוספת שביעית, כיון שסוף סוף הגוף נח אף שנעשית המלאכה.

גילוח יוסף בראש השנה

- כיצד גילח יוסף את ראשו כשיצא מבית האסורים בראש השנה? - האם כבוד מלכות דוחה איסורים דאורייתא? - מדוע התיר המעשה אברהם למכובדי העיר מידל"י להפליג בשבת לקבלת פני הסולטן? - עדות נוראה על הדין ממישקולץ במחנה ההשמדה אושוויץ - מי גילח את יוסף? האם התגלח לבד או שמא שר המשקים הוא שגילחו?

'שנים שעשאוה' בשביתת בהמה ומחמר

- קושיית מהרי"ל דיסקין כיצד רכב יוסף על מרכבה ביום טוב - מחלוקת הראשונים בדין שביתת בהמה ביום טוב, והכרעת הפוסקים להלכה - 'מרכבת המשנה' היתה נהוגה ע"י שני סוסים, והותרה ברכיבה משום 'שנים שעשאוה' - מחלוקת המקור חיים והאור שמח, אם אמרינן 'שנים שעשאוה' בנשיאת עגלה - תמיהת הגרב"צ פלמן שאין לאסור רכיבה משום מחמר או שביתת בהמה - מחלוקת הבבלי והירושלמי בטעם האיסור לרכב על גבי בהמה בשבת.

ברכת 'ברך עלינו את השנה הזאת' באלול ובער"ה

- הוכחת רבי שלמה קלוגר מהגדרת 'שנה' לענין נדרים לברכת 'ברך עלינו' - חילוק מרן הגראי"ל שטיינמן בין טופסי ברכה לנדרים שהלך אחר לשון בנ"א - האם 'השנה הזאת' פירושו עד ראש השנה, או שנה מיום ליום מעת עומדו בתפילה? - כיצד מת חנניה "בשנה ההיא בחודש השביעי", אם הבטיחו ירמיה "השנה אתה מת" - ביאור ר"א מקרלין שגם בערב ר"ה יתפלל תפילה זו שהרי "ישועת ה' כהרף עין".

רוצה להצטרף? שלח בקשה

A8843414@GMAIL.COM

שכח

להזכיר

'המלך

הקדוש'

בליל ראש

השנה

יום ראשון יא חשוון
ראש השנה דף ח

חידוש רבי אבלי פאסוועלער בשכח לומר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה

כתב השו"ע (או"ח סימן תקפב ס"א): בעשרת ימי תשובה אומר 'המלך הקדוש', 'המלך המשפט'. ואם טעה או שהוא מסופק - אם ב'המלך הקדוש' חוזר לראש. על דין זה מוסיף החיי אדם (סימן כד ס"י) ומביא חידוש גדול להלכה משמו של הגאון רבי אבלי פסוועלער, הלא הוא רבי אברהם אבלי פאסוועלער, רבה של פאסוואל, ראב"ד וילנא ובעל 'באר אברהם', מגודלי דורו. וזה לשונו: והגאון מוהר"ר אבלי פסוועלער נ"י אמר כאן דין מחודש, שאם טעה בליל ראש השנה ולא אמר 'המלך הקדוש', אינו צריך לחזור. כדן טעה ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' בליל ראש חודש, שאינו צריך לחזור, מחמת שאין מקדשין את החודש בלילה. אם כן, גם בליל ראש השנה הדין כן, שאין צריך לחזור, ע"כ לשון הגאון הנ"ל.

ומקור הדין שאין צריך לחזור בליל ראש חודש, אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבוא, הוא בדברי הגמרא בברכות בשלהי פרק תפילת השחר (ל:), שם אומרת הגמרא: אמר רב ענן אמר רב, טעה ולא הזכיר של ראש חודש ערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החודש אלא ביום. ותחילה דנה הגמרא שם שלא אמר כן אלא בחודש מלא שיכול עכ"פ לומר יעלה ויבוא בליל היום השני, אך לבסוף מסיקה הגמרא: מכדי רב טעמא קאמר [- שאין מקדשין את החודש בלילה. רש"י], מה לי חסר ומה לי מלאה, אלא לא שנא, ע"כ. וכן העתיק השו"ע להלכה (או"ח סימן תכב ס"א).

עפ"ז חידש ר' אבלי פאסוועלער, שהוא הדין אם לא אמר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה, שאינו חוזר. כי כדרך שאין צריך לחזור אם לא הזכיר 'יעלה ויבוא' בליל ראש חודש, כן הדין אם לא הזכיר 'המלך הקדוש' בליל ראש השנה.

מחלוקת אית דמפרשי ותלמידי רבינו יונה בשכח להזכיר של יום טוב בליל ר"ה

ובפשטות כוונת ר' אבלי היא, שמאחר ודין אמירת 'המלך הקדוש' תלוי בקידוש החודש, שהרי עד כמה שלא נתקדש החודש, לא חל ראש השנה, ואין דין להזכיר 'המלך הקדוש' - ממילא דין הזכרה זו דומה לדין הזכרת עיקר הראש חודש בהזכרת יעלה ויבוא.

ובאמת אנו מוצאים שיטה כעין זה בדברי תלמידי רבינו יונה בברכות (יט. מדפה"ר). תחילה דנן התר"י דמכך שאין מחזירין אותו בדלא הזכיר של ראש חודש בלילה, משמע, שבשאר שבתות וימים טובים שקדושתן גם כן בלילה - אם טעה ולא הזכיר של יום טוב או של שבת בערבית, מחזירין אותו.

ושוב מביא תר"י בשם 'אית דמפרשי': דדוקא בשאר ימים טובים [- הדין כן, שמחזירין אותו], אבל ביום טוב של ראש השנה, כיון שתלוי בראש חודש, אם טעה ולא הזכיר של יום טוב בערבית, אין מחזירין אותו דכראש חודש דיינין ליה, ע"כ. דהיינו, שאותם יש מפרשים ס"ל ששונה דין יום טוב בעלמא מדין יום טוב של ראש השנה, שכיון דראש השנה יום טוב דידיה תלוי ועומד בראש חודש, ממילא כל כמה שאין מחזירין אותו בהזכרת 'יעלה ויבוא' כיון שאין מקדשין בלילה - ה"ה שאינו צריך לחזור אם לא הזכיר את היום טוב עצמו. ולפי זה היה מקום לדברי ר' אבלי פאסוועלער, שאף לענין הזכרת 'המלך הקדוש' הדין כן, שכיון שהוא תלוי בראש חודש - ממילא אינו צריך לחזור, אם לא הזכירו בלילה כשאין מקדשים את החודש.

ובשו"ת מים חיים (או"ח סימן כב) תמה על דברי רבי אבלי, שהרי בתלמידי רבינו יונה שם ממשיך ומפקפק בדין זה: ונוכל לומר שאע"פ שתלוי בראש חודש, כיון שהוא יום טוב ומצות יום טוב אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה משא"כ בראש חודש. ובתפילה גם כן אין אנו מזכירין ענין ראש חודש כלל אלא ענין יום טוב - יותר יש לנו לדון אותו כמו יום טוב מלדון אותו כמו ראש חודש. ואם לא הזכיר בערבית מעין יום טוב - מחזירין אותו. הרי שלמסקנת דבריו נראה שאין לדמות הזכרת יום טוב - אף דראש השנה - להזכרת ראש חודש. ואם כן, מאיזה טעם הכריע ר' אבלי לענין הזכרת 'המלך הקדוש', לדמות הזכרה זו להזכרת ראש חודש ולא להזכרת יום טוב. ובספר דברי נחמיה (סימן מו) הוסיף עוד שנראה שגם לדעת הי"א בתלמיד רבינו יונה, לא אמרו את דברם אלא גבי הזכרת יום טוב, משא"כ ב'המלך הקדוש' אף הם מודו שצריך לחזור. וכן תלה הבית הלוי (ח"א סוס"י מב) נידון זה במחלוקת הי"א ותר"י, וכ"מ מדברי המשנ"ב (סימן תקפב שעה"צ סק"ד).

ביאור הגר" פיינשטיין שמקור דבריו מהא דאין דנים למעלה עד שמקדשים למטה

בשאלה זו דן גם רבי משה פיינשטיין (אגרו"מ או"ח ח"א סימן קע). תחילה הוא מקדים לתמוה על דברי ר' אבלי פאסוועלער מדברי תלמידי רבינו יונה, המכריע דלא כדעת האית דמפרשי. ויש להעיר, שהמשנה ברורה נקט בדבריו 'נסתפק תר"י', דהיינו שאין הכרעה בדברי תר"י אלא רק 'נוכל לומר' כן. ולכן דקדק להקשות ולחלק בין המבואר בתר"י לחידושו של ר' אבלי, משא"כ המים חיים ורבי משה פיינשטיין, למדו שתר"י הכריע לבסוף דלא כדעת האית דאמרי, ולכן עיקר קושייתם היא שדברי ר' אבלי הם כדעת האית דאמרי שתר"י דחה דבריהם.

מכח תמיהה זו מבאר רבי משה שאין כוונת ר"א פאסוועלער כלל לדברי רבינו יונה והאית דאמרי. אדרבה, במקרה שבו ישכח אדם ולא יזכיר את של יום טוב בליל ראש השנה - יודה גם ר' אבלי, שעליו לחזור, וכהכרעת תר"י - שמצות יום טוב אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה. וכל דבריו לא נאמרו אלא ביחס להזכרת 'המלך הקדוש' דוקא. ובביאור סברת ר' אבלי, כתב הגרמ"פ, בהקדם דברי הגמרא במסכת ראש השנה (ח:): תנו רבנן, כי חק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב' (תהילים פא ה) - מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין, אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החודש.

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

הנה מה שאומרים בעשרת ימי תשובה 'המלך הקדוש', מבואר בדברי רש"י בברכות (יב: ד"ה המלך) שהוא "לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם". וממילא, מבאר רבי משה, לא שייכת הזכרה זו רק למחר ביום ראש השנה שאז נכנסים לדין, וכן בכל שאר עשרת ימי תשובה ואף בלילות, אבל בליל א' של ראש השנה שעדיין לא נכנסו לדין, דהא לא קידוש החודש עדיין. אין צורך בעצם לומר 'המלך הקדוש' ורק לכתחילה אומרים כמו שמזכירין בראש חודש ערבית את של ראש חודש, כדי שלא לשנות הלילה מהיום. וחשו לזה רק לכתחילה ולא להחזירו אם שכח ולא הזכיר, וכן הוא בראש השנה לענין המלך הקדוש. ומסיק הגרמ"פ: וזהו דין מחודש ממש שלא הזכר בתר"י, והוא נכון. ונמצא לדינא, שאם לא הזכיר של יום טוב בערבית ראש השנה - חוזר, כהרבינו יונה. ואם הזכיר של יום טוב, רק לא אמר המלך הקדוש - אינו חוזר.

ביאור הבנין שלמה כעין דברי האגרות משה

וככל המחזה הזה נמצא גם בספר בנין שלמה (או"ח סימן מז) לרבי שלמה הכהן מו"צ דוילנא, שהקדים אף הוא להביא תמיהת האחרונים מדברי תלמידי רבינו יונה, והסיק: ואמנם לענ"ד נראה דדברי הגאון מוהר"א ז"ל שרירין וקיימין ומאירין כשמש בצהרים, ואינו ענין כלל לדברי תר"י הנ"ל. והוא בהקדם הטעם שתיקנו חז"ל לומר 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט' בעש"ת. דידוע משום שהם ימי דין ומשפט והקב"ה שופט אז את כל העולם כולו, ומזה הטעם נמי תיקנו חכמים לומר פסוקי מלכויות בראש השנה. והנה כבר שינו בברייתא ר"ה (ח), כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב כו' מלמד שאין בית דין שלמעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החודש.

והיוצא לנו מברייתא הזו דאין מתחיל הדין בראש השנה בבית של מעלה רק ביום, לאחר שקידשו בית דין של מטה את החודש. וע"פ הצעה זו, יפה כתב הגאון הנ"ל דבלילה אם שכח המלך הקדוש אין צריך לחזור, דאף שכבר נכנס יום טוב ואסור במלאכה, מכל מקום לענין המלך הקדוש שאני, דתליא בדין, והדין תליא בקידוש החודש - ודמי ממש ליעלה ויבוא של ראש חודש, עכ"ד הבנין שלמה. [יעו"ש עוד שדן מה דינו אם שכח להזכיר 'המלך הקדוש' בליל יום שני של ראש השנה, ושהעלה סברא לתלות דין זה בב' הטעמים בדברי הגאון ר' אבלי. כי אם סברתו מדין 'יעלה ויבוא' הרי דין זה הוא גם ביום טוב שני. משא"כ אם טעמו משום התחלת הדין שלמעלה הרי פשיטא שמבוקר יום ראשון ואילך כבר ימי דין הם].

הערה על דבריהם מקושיית השפת אמת ומקור חדש לדברי ר"א פאסוועלער

אמנם יש להעיר על כל זה מדברי השפת אמת (ר"ה שם), שהקשה על עיקר המבואר בגמרא בר"ה שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא כקידשו בית דין של מטה את החודש, מדברי הגמרא בעבודה זרה (ד:): אמר רב יוסף, לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דריש שתא ביחיד, דילמא כיון דמפקיד דינא דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידיחיה - לא יתפלל אדם תפילת המוספין בשלש השעות הראשונות של ראש השנה ביחידות, שמא כיון שדנים את דינו באותה עת שמא יבדוק במעשיו וידחוהו]. ומבואר בגמרא שם בשלש שעות ראשונות של היום הקב"ה דן. ולכאורה נסתרים דברי רב יוסף מדברי הגמרא בראש השנה, בה מבואר שהדבר תלוי בקידוש החודש ע"י בית דין של מטה.

וביאר השפת אמת שכל דברי הגמרא שם, היינו באופן שאין בית דין מקדשים ע"פ הראיה וכבר קבעו את כל החודשים. אך כתב על כך השפ"א: ודוחק הוא. ולכן כתב השפ"א לבאר באופן אחר, דכוונת הגמרא בר"ה לאו דוקא, ועיקר הכוונה היא דכשבת דין משנין לעבר החודש אין בית דין של מעלה דנין, אבל כשיודעין שהב"ד יקדשו היום את החודש, אז דנים למעלה מיד בבוקר.

והנה מדברי השפ"א למדנו שעיקר כוונת הגמרא שדין דלמעלה תלוי ביום שבו יקדשו את החודש, אבל אינו תלוי בשעה שיקדשו את החודש. ולפי זה היה מקום לדון בדברי ר"א פאסוועלער, כי אף ש'המלך הקדוש' תלוי ועומד בדין שלמעלה, הרי אינו תלוי בהא ד'אין מקדשין את החודש בלילה' - כי מאחר שיודעים למעלה שבית דין יקדשו יום זה כר"ה, שוב ממילא יכולים לדון מיד.

אלא שאחר שזכינו להערת השפ"א, אפשר לומר שמקור דברי ר"א אבלי כלל אינו מכח מה שדין 'המלך הקדוש' תלוי בראש חודש מחמת דברי הגמרא בראש השנה, שהדין מתחיל אחר קידוש החודש. אלא מקור דבריו מסוגיית הגמרא בעבודה זרה, שכיון שהדין אינו מתחיל אלא בשלש שעות ראשונות של היום ממילא אין להחזירו באופן ששכח ולא אמר 'המלך הקדוש' בלילה.

ומה שהביא ר' אבלי ראייה לדבריו מדין שכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש, וביאר הבנין שלמה, שכוונתו שהמלך הקדוש שאני דתליא בדין, והדין תליא בקידוש החודש, ודמי ממש ליעלה ויבוא. והרי לדברינו דמקור דבריו מכך דהדין ביום ולא בלילה, אין לו שייכות לקידוש החודש. אמנם המדקדק בדברי האגרו"מ יראה שהוא ביאר הוכחת ר"א פאסוועלער באופן אחר, וכן ביאר ביתר ביאור באופן נכון בספר חגוי הסלע (ר"ה שם), שעיקר הלימוד מדין יעלה ויבוא הוא, שכמו בראש חודש למרות שלגבי קדושת היום יש דין ושם ר"ח לכל היום, מכל מקום כיון שאין מקדשים את החודש בלילה לענין יעלה ויבוא אמרינן שאינו חוזר. הוא הדין לענין יום הדין, אף שלכל היום יש קדושת יום טוב של ר"ה, מכל מקום כיון שאין יושבים בדין בלילה, אינו זמן של דין ואינו חוזר אם שכח לומר המלך הקדוש. ולפי זה שפיר יש לומר שמקור דבריו מדברי הגמרא בע"ז ולא מדברי הגמרא בר"ה.

בסייעתא

דשמיא יצא

לאור עולם

הספר הנפלא

"אמרתך חייתני"

המכיל את

כלל החידושים

שהתפרסמו

במסגרת

החידוש היומי

מאז ומעולם.

לפרטים נא

לפנות למייל

המערכת

החידוש היומי הוקדש
לעילוי נשמת

הרב מנחם אליהו
ב"ר נפתלי

גלב"ע ז' חשון תשע"ז
ת.נ.צ.ב.ה.

מקור הדין דמוסיפין מחול על קודש

איתא בגמרא בראש השנה (ט): ודמוסיפין מחול על קודש מנן. דתניא, "בחריש ובקציר תשבות" (שמות לד כא), רבי עקיבא אומר, אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר (ויקרא כה ד) "שדך לא תזרע" וגו'. אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר, מה חריש רשות, אף קציר רשות - יצא קציר העומר שהוא מצוה.

ולדעת רבי ישמעאל הדורש את הפסוק לדין קציר העומר בשביעית, מבארת הגמרא שהוא לומד דין תוספת מדתניא "ועניתם את נפשותיכם בתשעה" (ויקרא כג לב), יכול בתשעה, תלמוד לומר "בערב". אי בערב יכול משתחשך, תלמוד לומר "בתשעה". הא כיצד, מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על קודש כו'. אין לי אלא יום הכיפורים, שבתות מנין, תלמוד לומר "תשבתו". יום טוב מנין, תלמוד לומר "שבתכם". הא כיצד, כל מקום שיש בו שבות, מוסיפין מחול על קודש.

שוב מקשה הגמרא מה יעשה רבי עקיבא, הלומד דין תוספת מקרא ד"בחריש ובקציר תשבות", עם הפסוק "ועניתם את נפשותיכם בתשעה", ומיישבת הגמרא מה שמיישבת. ומבארים התוספות (ד"ה ורבי עקיבא) שאף שרבי עקיבא לא למד דין תוספת אלא בשביעית, מכל מקום יליף משביעית לכולהו, לשבת ויום טוב ויום הכיפורים.

תמיהת הטורי אבן כיצד לומד ר"ע דין תוספת שבת ויו"כ מדין תוספת שביעית

ובטורי אבן תמה תמיהה גדולה על סוגיית הגמרא, אשר מתבאר מתוך הסוגיא שלדעת רבי עקיבא לומדים דין תוספת שבת ויום טוב ויום כיפור מדין תוספת שביעית, הנדרש מהכתוב "בחריש ובקציר תשבות" לרבות חריש של שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. וכך מעמיד הטו"א את קושייתו: ואני תמה, מה ענין תוספת זה דנפקא ליה לרבי עקיבא מחריש וקציר, לתוספת זה של שבת ויום טוב דנפקא ליה מועניתם, ללמוד זה מזה, הא האסור בזה מותר בזה. תוספת של חרישה ערב שביעית הנכנס לשביעית - היינו שלא יחרוש בערב שביעית חרישה המועילה לשדה ואילן בשביעית... מכל מקום לא שמעינן מינה שיהא אסור לקצור בערב שביעית וכן לחרוש במוצאי שביעית משום תוספת. ואין לנו אלא שלא לחרוש בערב שביעית חרישה המועלת לשביעית... ואילו תוספת שבת ויום טוב דנפקא ליה מ'ועניתם', הוא לגמרי להיפך, דמותר לחרוש קודם שבת ויום טוב חרישה המועלת לשבת ויום טוב. דאם לא כן, לא יחרוש לעולם, דהא כל הפירות גדילים בכל שבתות השנה... ואסור לחרוש ולקצור, וכן לעשות שאר מלאכות סמוך לשבת ויום טוב, מעט לפנייהם או לאחרייהם משום תוספת שבת ויום טוב.

ואם כן, לרבי עקיבא נמי, אע"ג דנפקא ליה מבחריש וקציר לחריש של ערב שביעית וקציר של שביעית, אפילו הכי איכא למימר דשבת ויום טוב ליה מ'ועניתם', דתרי מילי נינהו ולא דמו להדדי וכדפרישתי.

היינו שהטורי אבן תמה על הדמיון המובא בגמרא בין דין תוספת שביעית לדין תוספת שבת, שהרי לכאורה לא דמו להדדי, כי תוספת שביעית אינה אוסרת אלא עשיית מלאכות לצורך שביעית אף אם הם נעשות בשישית. ואילו תוספת שבת אוסרת עשיית מלאכות בערב שבת, ללא קשר לצורך בשבילו הם נעשות, אם לשבת או לחול. ואמנם כפי שהבאנו, שורש קושיית הטורי אבן הוא, מה שכתבו התוספות שלדעת רבי עקיבא נלמד דין תוספת שבת ויו"ט ותוספת יום הכיפורים מדין תוספת שביעית. אמנם לא כן דעת הבעל המאור והרשב"א, שהם פירשו שאכן לדעת רבי עקיבא בעינן לקרא ד'ועניתם' לדין תוספת שבת ויו"כ. ואילו לדעת הלחם משנה (שביתת עשור פ"א ה"ו) כלל אין דין תוספת שבת ויום טוב אליבא דרבי עקיבא. ולדידהו לא קשה כלל קושיית הטורי אבן, כי אכן שונה דין תוספת שבת ויו"כ מדין תוספת שביעית, ואינם נלמדים זה מזה. אמנם צריך לפרש לפי דבריהם את קושיית הגמרא "ורבי עקיבא האי 'ועניתם' את נפשותיכם בתשעה' מאי עביד ליה", שהרי לדבריהם שפיר יש לומר שאף רבי עקיבא צריך פסוק זה לדרוש ממנו דין תוספת דיום כיפור שאינו נלמד מדין תוספת שביעית, ואכמ"ל.

קושיית החת"ס כעין קושיית הטו"א באופן שתקשה לדעת כל הראשונים

כעין קושיה זו תמה גם החתם סופר, והעמיד הקושיא על השלב הקודם בגמרא. דהנה מה שהביאה הגמרא דין תוספת, הוא מחמת המבואר בברייתא המובאת בגמרא (ח): "יכול כשם שמתקדשת והולכת מתחילתה [- ששנת היובל מתחילה קדושתה בראש השנה אף שלא נפטרו עבדים לבתיהן ולא חזרו שדות לבעליהן עד יום הכיפורים], כך מתקדשת והולכת בסופה [- אחר ראש השנה עד יום הכיפורים]. ואל תתמה, שהרי מוסיפין מחול על קודש. תלמוד לומר, "יובל היא שנת החמישים" (ויקרא כה יא), שנת החמישים אתה מקדש ואי אתה מקדש שנת החמישים ואחת". וכיון שנקטה הברייתא דין זה שמוסיפין מחול על הקודש, מבררת הגמרא מה שורש הדין לתוספת. ועל כך מביאה הגמרא שלדעת רבי עקיבא נלמד דין זה מתוספת שביעית ולדעת רבי ישמעאל נלמד דין זה מתוספת יום הכיפורים.

מעתה, מקשה החתם סופר, מה מביאה הגמרא שלדעת רבי ישמעאל המקור לדברי הברייתא 'שהרי מוסיפין מחול על הקודש', הוא מדין תוספת יום הכיפורים. מה ענין תוספת זו לזו, הרי תוספת שביעית וה"ה תוספת יובל, היינו בשעה שמותר לעשות מלאכה, כגון ערב שביעית או מוצאי שביעית ויובל, וטעם האיסור הוא משום שמלאכה זו מועלת לשנה השביעית האסורה, או שפירות אלו שגדלו בשביעית אסורים אף שיצאו למוצאי שביעית.

תוספת

שבת

ותוספת

שביעית

יום שני יב חשוון
ראש השנה דף ט

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

ואילו מלאכה כיוצא בזה בשבת ויום טוב מותר, שהרי מותר לעשות מלאכה בערב שבת ויום טוב בעוד היום גדול, אע"ג שהמלאכה עושה את עצמה אחר כך בשבת. כגון, פותקין מים לגינה בערב שבת והיא מתמלאת והולכת כל השבת. ובירושלמי (שבת פ"א ה"ה) למדו כן מהפסוק "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי" - שאפשר לקרוא את הכתוב כאילו אמר, וביום השביעי תעשה מעשיך גם כן. והוא הדין מלאכת שבת שנעשית באיסור, מותרת מן התורה למוצאי שבת, וכדרשת הגמרא בחולין (קטו). "מקרא קודש היא לכם" - היא קודש ואין מעשיה קודש.

אלא דמכל מקום יש דין תוספת אחר, דילפינן מ'ועניתם', והוא תוספת כל שהוא שמוסיפין מחול שעה קצרה על יום השבת בכניסתו וביציאתו. שהשעה בעצמה מתקדשת, אפילו אין המלאכה מועלת לשבת כלל. כגון שרוצה לעשות דבר לשעתו שאינו מתקיים בשבת כלל, אף זה אסור - כיון שהשעה עצמה קודש.

ומסיק החת"ס קושייתו: ואם כן תימה רבה מה מייתי רבי ישמעאל מ'ועניתם'. וגם, מה פריך לרבי עקיבא ו'ועניתם מה עביד ליה' - ומה ענין זה לזה. וכבר עמד בזה בספר טורי אבן, והניח בוקשיא. וגם בפני יהושע רמז קושיה זו ולא הועיל כלום. ולא מנעתי לכותבו, כי לפענ"ד ביארתי חומר הקושיא ביותר, עכת"ד החתם סופר. [ויש להעיר שהקושיא כפי שהעמידה הטורי אבן בדעת רבי עקיבא, אכן יש מהראשונים שס"ל שלרבי עקיבא אין לומדים משביעית לשאר מקומות וכנ"ל. אך הקושיא כפי שסגננה החתם סופר, הרי היא בדעת רבי ישמעאל, וזה ודאי קשה מה מביאה הגמרא ראייה מדין תוספת יום הכיפורים לדין תוספת ביובל].

ובתוך דבריו כתב החתם סופר סברא לחלק בין דין תוספת שביעית הגורם איסור לעשות מלאכות אף בשעת היתר מלאכה, אם תוצאת המלאכה תפעל בשעה האסורה, ובין דין תוספת שבת שאינו גורם לאסור עשיית מלאכות בערב שבת בעוד היום גדול, אף אם תאריך הפעולה ותיעשה בשבת עצמה. וזה לשונו: והדין נתן לחלק בין שבת לשביעית בדין זה. דבשבת, תלויה השביעית בגוף שינוח, והרי הוא נח עכ"פ אע"ג שהמלאכה נעשית מאליה. משא"כ בשביעית נקרא "שבת הארץ", וכשיחרוש ערב שביעית הרי אין הארץ שובת בשביעית.

ביאור נפלא מרבי אברהם ארלנגר זצוק"ל בהכרח לחלק בין תוספת שביעית לשבת ויו"כ

על פי דברים כעין אלו, מוצאים אנו ביאור נפלא ביישוב והמתקת קושיית הטורי אבן, כפי שניסח זאת רבי אברהם ארלנגר זצ"ל בעל ברכת אברהם. ולחביבות ודיוק לשונו נראה להביא עיקרי הדברים מלשונו, בתוספת ביאור להבהרת הדברים. ראשית מייסד הברכת אברהם שעיקר גדר האיסור במלאכת שמיטה ויובל, הוא מצד גדר של 'ושבתה הארץ שבת לה', דהארץ תהא מושבתת. וכגדר שכתב המנחת חינוך (מצוה קיב) דהמצוה היא בחפצא של הקרקע.

רבי אברהם מוסיף ומבאר שהמנ"ח למד מתוך כך שגם עבודת הארץ על ידי עכו"ם אסורה מדאורייתא, ושכן מדוקדק לשון הרמב"ם ברמזי המצוות בתחילת הלכות שמיטה ויובל, שכתב: שתשבות הארץ ממלאכתה בשביעית. וכ"כ הריטב"א ותוספות רבינו אלחנן בעבודה זרה (טו:). אך מוסיף הברכת אברהם, שגם לדעת החולקים וסוברים שמלאכת הארץ מותרת על ידי עכו"ם, מכל מקום גדר האיסור המוטל על הגברא הוא, שאסור לו "לעשות מלאכת תיקון הקרקע והפירות דשביעית", דהיינו שהגדרת המלאכה היא "דבר הפוגם בשביתת הארץ". אלא שכיון שהחיוב מוטל עליו, לכן אינו מצווה על מה שעושה הגוי.

מעתה, מחדש הגר"א ארלנגר, יש לומר שמלאכה שאינה תיקון בקרקע של שביעית, גם אם היא נעשית בקרקע בסמוך לשנת השמיטה - אין זה נחשב להוספה על האסור בשביעית, שהרי האיסור הוא 'מלאכת תיקון בקרקע דשביעית', ואילו עתה המלאכה אותה הוא עושה בערב שביעית אינה מסוג מלאכה זו האסורה. ולכן אם נבוא לדון מהי התוספת השייכת על איסור זה, על כרחנו אנו למדים שההוספה היא לחשוש ל'תיקון הקרקע דשביעית' גם בזמן שקודם לשנת השמיטה, שאף בשישית אסור לעשות 'מלאכת תיקון הקרקע דשביעית', דבר הנפעל על ידי פעולות מסוימות הנעשות בשישית. ומאחר והפעולות המועילות לשביעית קצובות בזמן ונעשות בדרך כלל בסמוך לשביעית, לכן בכלל 'תוספת שביעית' כל אותם הפעולות הנעשות לצורך השביעית.

בשבת השביתה היא בשביתת הגברא בזמן והתוספת היא בהוספת זמן שביתה

כל זה אינו נכון אלא לגבי שביעית, אבל בשבתות וימים טובים, איסור המלאכה הוא בגברא, דהיינו שבזמן זה של שבת ויום טוב אסרה התורה על האדם לעשות מלאכה. וכל ענייני התיקון הנפעלים על ידי אותן המלאכות אין להם שייכות לזמן ההוא, דהיינו לשבת או ליום טוב. שהרי בשבת אסור לעשות גם דברים שאינם עבור שבת [וייתרה מזו הביא השפת אמת (שבת ד.) מהירושלמי, שאם עשה מלאכה בשבת אף שגמר המלאכה לא יהיה אלא במוצאי שבת - אפילו הכי אסור] - הרי לנו שיסוד איסור המלאכה בשבת הוא - שהאדם צריך לשבות בזמן השבת, וזה עיקר יסוד האיסור.

שוב ממילא, כשנבוא להוסיף על איסור זה, אין לנו להוסיף אלא על 'שביתת המעשה בזמן של שבת' - והוספה על כך היא, בתוספת זמן על הזמן של שבת, שאף בזמן זה יהיה האדם צריך לשבות ויהיה אסור בעשיית מלאכות שבת. ולתוספת זו סגי בהוספה מועטת, שהרי הוספה בזמן אין לה שיעור, ואי אפשר לאסור כל הימים מכל מלאכות שבת.

בסייעתא

דשמיא יצא

לאור עולם

הספר הנפלא

"אמרתך חייתני"

המכיל את

כלל החידושים

שהתפרסמו

במסגרת

החידוש היומי

מאז ומעולם.

לפרטים נא

לפנות למייל

המערכת

החידוש היומי הוקדש לעילוי נשמת

הרב מנחם אליהו ב"ר נפתלי

נלב"ע ז' חשון תשע"ז ת.נ.צ.ב.ה.

בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין

בברייתא המובאת בגמרא ראש השנה (י-יא). שנינו: תניא, רבי אליעזר אומר, בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו אבות. בפסח נולד יצחק. בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר, בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות... בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין... בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל, ע"כ לשון הברייתא.

מבואר אם כן שלדעת הכל, בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים. והנה מקרא מלא דיבר הכתוב (בראשית מא יד): "וישלח פרעה ויקרא את יוסף, ויריצהו מן הבור. ויגלח ויחלף שמלותיו ויבוא אל פרעה". ומעתה יש לתמוה, מאחר שנתבאר בברייתא שיצא יוסף מבית האסורים בראש השנה - כיצד זה התגלח ביום טוב דראש השנה, והרי יוסף קיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה [כמבואר בכמה מקומות, יעויין תנחומא (פ' נשא סו"ס"י כח) שיוסף שמר את השבת עד שלא ניתנה, דכתיב "וטבוח טבח והכן"].

פירוש רש"י שיוסף נתגלח מפני כבוד המלכות וביאור החתם סופר בדבריו

על קושיה זו עומד החתם סופר (תורת משה שם), והוא מקדים לדקדק את לשונו של רש"י בפירושו לתורה (שם): ויגלח, מפני כבוד המלכות. ומקור דברי רש"י מבראשית רבה (פט ט) שם מובא נוסח דומה: לחלוק כבוד למלכות. עכ"פ מעיר החתם סופר, לשם מה הוזקק רש"י לפרש שעשה כן בשביל כבוד המלכות. וכי בלאו הכי לא היה ראוי לאדם שישב שנים רבות בבית האסורין לגלח שערותיו.

אלא, מבאר החתם סופר, מאחר שנתבאר בסוגייתנו שאותו יום היה ראש השנה, ממילא תמוה איך הניח לגלח עצמו ביום טוב. ולכך פירש רש"י שעשה כן בשביל כבוד המלכות, והיינו שגילח על ידי גוי, ואמירה לנכרי במקום מצוה מותרת.

ומוסיף החת"ס שבאמת נחלקו בזה הש"ך והט"ז. דהנה כתב הט"ז (יו"ד סימן קצח סקכ"א) דאיתא במרדכי בהלכות נדה והביאו בהגהת שערי דורא, שאם אירע ליל טבילתה בחול המועד, נכון הדבר ששפחה עובדת כוכבים תגלחם לה [- היינו, תיטול צפורניה], דאמירה לעובד כוכבים שבות היא ובמקום מצוה לא גזרו. וכתב על כך הט"ז דהיינו דוקא בחול המועד, אבל בשבת ויום טוב אם אירע ששכחה לטול הצפורניים, לא תאמר לעובדת כוכבים שתחתוך לה, דכיון שאין מצוה גמורה בנטילת צפורניים למה נבטל בזה שבות, דאמירה לעובד כוכבים שבות הוא כו'. ומסיים הט"ז: וראיתי מי ששגג בזה וצוה לחתוך ביום טוב ע"י עובדת כוכבים, ולא כיוון נכונה לעניות דעתי, עכ"ל. והש"ך בנקודות הכסף הביא דבריו ומה שהשיג על אותו מורה שהורה לחתוך על ידי נכרית, וכתב הש"ך: זה שהורה טב הורה. והוא מאריך בדחיית קושיותיו של הט"ז, ומסיק: שלא בכלי הדבר פשוט דמותו, ולית דין צריך בשש. מעתה, מבאר החתם סופר, לכך נתכוון רש"י כשביאר שהיה בגילוח זה משום כבוד מלכות. דכיון שהיה בזה צורך מצוה הותר לו לגלח שערותיו על ידי נכרי, כיון שלדעת הש"ך התירו שבות דאמירה לנכרי לצורך מצוה. [החת"ס לא מזכיר שהיה זה גילוח ע"י נכרי, אבל פשוט מתוך מה שציין לדברי הש"ך והט"ז שלכך כוונתו].

דקדוק השארית יעקב בטעם שהעמיד רש"י דבריו על 'ויגלח' דוקא

על פי זה, מוסיף בספר שארית יעקב, יבואר היטב מדוע העמיד רש"י את דבריו רק על תחילת הפסוק 'ויגלח', ולא על המשכו - 'ויחלף שמלותיו', אף שבוודאי גם החלפת השמלות היה בה משום כבוד מלכות. אך לפי דברי החתם סופר יבוארו הדברים היטב, כי בהחלפת השמלות אין כלל איסור ולכן לא הוצרך רש"י לבאר לשם מה עשה כן, וכל בר דעת מבין טעם החלפת השמלות. ורק על 'גילוח' הוקשה לרש"י כיצד עשה זאת כיון שיצא בראש השנה, וגילוח אסור ביום טוב, ועל כך פירש רש"י שעשה זאת משום כבוד המלכות. [ושם הביא יישוב זה בשם "זקני הגאון הגדול האב"ד מהור"ר חייקי מק"ק הראדני"].

ובאמת אף שבלשון הפסוק לא הוזכר כלל ש'ויגלח' היינו על ידי נכרי ולא על ידי עצמו, אך כ"כ האבן עזרא: ויגלח, המגלח. וכוונתו לכאורה, שעל פי כללי הדקדוק, אם יוסף הוא היה הפועל בגילוח זה, היה לתורה לנקוט במשקל 'התפעל' - 'ויגלח'. ומכך שנקטה התורה לשון 'ויגלח' משמע שאחר הוא שגילח את יוסף.

מ"ן הגר"ח קניבסקי שליט"א בטעמא דקרא הלך אף הוא בדרכו של החת"ס, וציין לדברי המדרש שכל טוב, שם מבואר ששר המשקים הוא שגילח את יוסף, ואם כן לא היה כאן אלא משום אמירה לגוי, וכיון שכבוד המלכות הוי כדבר מצוה שהרי אמרו (ברכות ט): לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם כו'. ולמצוה רבה ולצורך גדול התירו שבות דאמירה לגוי כמו שכתוב בגיטין (ח:), עכ"ל הטעמא דקרא.

ואמנם יש להעיר שבאמת לדעת חלק מהפוסקים לא התירו מלאכה גמורה דאורייתא אף במקום מצוה, ורק לדעת בעל העיטור שהביא הר"ן (סו"פ רבי אליעזר דמילה), הותר לומר לנכרי להדליק נר לצורך סעודת שבת. וכן העתיק הרמ"א (סימן רעו ס"ב) שלצורך גדול מותר לומר לנכרי לעשות אף מלאכה דאורייתא. ולדבריהם אפשר לומר דחשיב צורך גדול משום כבוד המלכות.

יישוב בדרך פשוטה שהיה בכך משום פיקוח נפש אם לא היה מגלח

ובספר מרפסין איגרא כתב ליישב בדרך פשוטה, שהיה בכך משום פיקוח נפש, שאם לא היה מגלח היה מקום

גילוח

יוסף

בראש

השנה

יום שלישי יג חשוון
ראש השנה דף י

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

שיהרגנו פרעה משום זלזול בכבוד המלכות. ולכן הותר ליוסף לגלח.

ואמנם בכך יבואר מה שפירש רש"י שעשה כן משום כבוד מלכות, אך לכאורה יש להעיר שמשום פיקוח נפש כלל אין צריך להגיע לכל זה. שהרי כיון שציווה המלך להביא את יוסף לפניו, ובכלל הבאת אדם לפני המלך היינו בגילוחו והחלפת שמלותיו, ממילא נראה שאם היה יוסף מונע משליחי המלך לגלחו - בזה עצמו היה טעם מספיק כדי להורגו, או כי מונעם מלקיים מצות המלך, או כי יש להחשיב זאת כמרידה במלכות, אחרי שציווה המלך להביאו ובכלל הבאתו - גילוח שערותיו. אמנם אם כן לא היה צריך רש"י להוסיף שיש בכך משום כבוד מלכות, ויל"ע בזה.

עדות על הדיין ממישקולץ כשבא מעשה לידו במחנה ההשמדה אושוויץ

בנותן טעם להביא עדות מרעידה עליה מעיד הרב מויצען בספרו מקדשי ה', על מה שאירע במחנה ההשמדה אושוויץ עם הדיין ממישקולץ הגה"צ רבי מנחם מענדל קארדאער הי"ד, בעת שבא נידון זה הלכה למעשה ממש: באושוויץ היה חוק נוקשה כי על כל האסורים להתגלח מדי יום ביומו. בהגיע ימי הרחמים והסליחות לא רצה רבי מענדל לגלח את זקנו. בשעת המסדר בראש השנה כבר החלו להכיר על פניו שערות לבנות. הקאפו הנאצי הבחין בכך, חמתו בערה בו והוא תפס בו והשליכו אל הצריף המסוגר בין הנערים שהיו מיועדים להישלח אל בית המוקד. ידענו, שאת רבי מענדל נוכל לנסות לפדות... החלטנו כי על רבי מענדל לעזוב את אושוויץ כליל ויהי מה. לשם כך, חיזרתי אחרי יהודי אחר שנשלח באותו היום לעבודה במחנה אחר... הצלחתי לדבר על לבו... להחליף את מקומו עם רבי מענדל, והלה יישאר לעת עתה באושוויץ.

כעת, חזרתי למשא ומתן עם אנשי האס-אס שייאותו לשחררו. לאחר תחנונים והשתדלויות רבות הסכימו אנשי האס-אס לשלח את רבי מענדל, תמורת סכום כסף גדול. ובתנאי קודם למעשה, שרבי מענדל יגלח את זקנו עוד טרם ייצא מהצריף, כדי שלא ימשוך את עין הרואים בגלל שערותיו הלבנות.

דיברתי מרחוק עם הגה"צ רבי מענדל, הסברתי לו את מצב העניינים לאשורם, ואמרתי לו את דעתי כי מאחר שמדובר בפיקוח נפש בעליל, ללא ספק עליו לגלח את זקנו. והוא ענה לי על אתר, כי אף אצל יוסף בצאתו מבית האסורים כתוב "ויגלח", ואמרו חכמינו ז"ל שהיה זה בראש השנה. ואמר, כי בודאי הוא לא יחזיק עצמו בצדקות וחסידות יתירה על יוסף הצדיק.

יישוב המילי דאבות עפ"ד הארעא דרבנן בדעת התוספות ותמיהה על דבריו

ובעיקר הקושיא, כבר עמד על כך בארעא דרבנן (אות שלו) וציין לדברי התוספות בעבודה זרה (יא. ד"ה עוקרין) שכתבו שמשום כבוד מלכים דחינן אף איסורא דאורייתא, דבל תשחית ואיסור צער בעלי חיים. ועפ"ז כתב בספר מילי דאבות (בראשית שם) שיש לבאר כן גם בדברי רש"י שפירש הא דגילח יוסף, משום כבוד מלכות. דהיינו שהוקשה לו כיצד גילח יוסף שערותיו בראש השנה, ועל זה יישב רש"י שכיון שהיה בכך משום כבוד מלכות - הלא כבוד מלכות דוחה ל"ת שבתורה כ'בל תשחית' ו'צער בעלי חיים' והוא הדין שידחה איסור תגלחת ביום טוב.

ואמנם המילי דאבות כתב שם שהארעא דרבנן עצמו הביא מכך ראייה לדבריו, אך לא מצאתי זאת בדבריו שם. וביותר, שנראה לכאורה מדבריו לא כן. דהנה, על עיקר דברי התוספות שם הקשה הארעא דרבנן מדברי הגמרא בברכות (יט:): המקשה על המבואר בסוגיא שם דאמרין "אין חכמה ואית תבונה ואין עצה לנגד ה'", מהא דאמר ר' אלעזר בר צדוק מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפי' לקראת מלכי עכו"ם, שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם. ומיישבת הגמרא דאיירי בטומאה דרבנן, כיון שרוב ארונות יש בהם חלל טפח.

ומעתה, הקשה הארעא דרבנן, לדעת התוספות שכבוד מלכים מתיר אף איסורי תורה, מה הוקשה לגמרא הא שאני התם שדילגו ע"ג ארונות המתים לצורך כבוד מלכות. ויישב, דשאני איסור טומאת כהנים שיש בו עשה ולא תעשה כמבואר באלו מציאות. ואין כבוד מלכים דוחה עשה ולא תעשה. ואם כן, כשנבוא לדון לפי דבריו בהיתר גילוח ביום טוב מחמת כבוד מלכים - הרי יש לנו לומר שלא ידחה כבוד מלכים גילוח ביום טוב, כיון דמלאכה ביום טוב יש בה משום עשה ולא תעשה, ואין כבוד מלכים דוחה עשה ולא תעשה לדעת הארעא דרבנן.

הוראת המעשה אברהם לגדולי העיר מידל"י להפליג בספינה לקבל פני הסולטן

הוראה למעשה למד בספר מעשה אברהם (או"ח סימן מח) מהתגלחותו של יוסף בראש השנה. בתחילה מביא הוא עובדה שאירעה כשיצא אדונו המלך ירום הודו מהעיר קושטא לסובב נתיבות ולראות כפרים ועיירות, גדלות וקטנות. וביום השבת ב"ב סיון שנתהר"ד ליצירה, בא אגרת אחת כתובה וחתומה אל העיר איזמיר מאת גדולי העיר מידל"י, ושם נאמר שאדונו המלך השולטן עבדול מיג'יד ירום הודו ותכון מלכותו, בא יבוא ברינה לעיר מידל"י ביום ב' או ג'. ומשום כבוד מלכות עליהם לצאת ביום השבת באוניה כדי להגיע ולקבל פני המלך. ושאלתם בפיהם האם מותר להם להפליג באוניה בשבת לצור זה.

ראיה להיתר מביא המעשה אברהם מיוסף: מכל מקום, מענין יוסף הצדיק שגילח שערו כשהלך לפני פרעה לפתור חלומותיו, נראה דמדאורייתא התירו משום כבוד מלכות. והוא, דאמרין במסכת ראש השנה דף י"א דביום ראש השנה יצא יוסף מבית האסורים, וקרא כתיב דביציאתו נתגלח, דכתיב 'ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו' וכו'. ואם איתא דאיסורו דאורייתא, לא התירו משום כבודו של מלכות. אלא ודאי מוכרח לומר, דקיימא לן דאיסור דאורייתא התירו משום כבוד מלכות. וזהו מה שכתוב במדרש רבה והביאו רש"י בפירוש החומש, וז"ל: ויגלח ויחלף שמלותיו, לחלוק כבוד למלכות. ומכח זה רצה המעשה אברהם להתיר לגדולי העיר מידל"י לצאת בספינה לקראת המלך, עי"ש.

בסייעתא

דשמיא יצא

לאור עולם

הספר הנפלא

"אמרתך חייתני"

המכיל את

כלל החידושים

שהתפרסמו

במסגרת

החידוש היומי

מאז ומעולם.

לפרטים נא

לפנות למייל

המערכת

החידוש היומי הוקדש לעילוי נשמת

הרב מנחם אליהו ב"ר נפתלי

גלב"ע ז' חשון תשע"ז ת.נ.צ.ב.ה.

שנים

שעשאוה

בשביתת

בהמה

ומחמר

יום רביעי יד חשוון
ראש השנה דף י

קושיית מהרי"ל דיסקין כיצד רכב יוסף על מרכבה ביום טוב

בפרשת מקץ מתארת התורה את חלומותיו של פרעה, ואת חיפושיו אחר פתרונו. לאחר ששר המשקים מספר לפרעה על 'נער עברי' היושב בבית האסורים ויודע לפתור חלומות, מספרת התורה: "וישלח פרעה ויקרא אל יוסף, וירצוהו מן הבור, ויגלח ויחלף שמלותיו ויבוא אל פרעה" (בראשית מא יד). התורה ממשיכה ומפרטת את פתרון חלומות פרעה על ידי יוסף, ואת שמחתו של פרעה למשמע פתרון חלומותיו. פרעה אף מגדל את יוסף ואומר לו: "אין נבון וחכם ממך. אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי, רק הכסא אגדל ממך... ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף, וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צווארו. וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו, ויקרא לפניו אברך, ונתון אותו על כל ארץ מצרים" (שם פסוקים טז-מג).

קושייה מעניינת מעלה המהרי"ל דיסקין (נדפס בספר חידושי מהרי"ל דיסקין עה"ת) על המתואר בפרשה זו. הנה הגמרא בראש השנה (י:יא.) מביאה ברייתא בה מבואר שבין לדעת רבי אליעזר ובין לדעת רבי יהושע - "בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין". והנה בפשטות כל אותו מעמד של פתרון חלומות פרעה ונתינת יוסף על כל ארץ מצרים, היה באותו היום בו יצא מבית האסורים, דהיינו בראש השנה. מעתה, תמה המהרי"ל, כיצד הותר ליוסף לרכב על מרכבה ביום טוב, הלא בכך עובר הוא על איסור מחמר ושביתת בהמה ביום טוב. וכבר מצאנו במדרש שיוסף נהג כמנהג האבות וקיים את כל התורה עד שלא ניתנה [יעוין תנחומא (פ' נשא סוס"י כח) שיוסף שמר את השבת עד שלא ניתנה, דכתיב "וטבוח טבח והכין"].

מחלוקת הראשונים אם יש דין שביתת בהמה ומחמר ביום טוב

ואמנם יש לדעת שבבית יוסף (או"ח סימן תצה) הביא דברי הכל בו (סימן נח, יז:) שכתב ז"ל: שביתת בהמה ומחמר, יש אומרים שאחר שנקרא מלאכה, הרי זה ביום טוב בכלל לא תעשה כל מלאכה' כו'. ויש אומרים שאפילו ביום טוב מותר, שאין לאוסרה רק בשבת, שפרט לה בה הכתוב, ע"כ. והנה כל קושיית המהרי"ל אינה אלא למאן דסבירא ליה שאיסור מחמר נאמר אף ביום טוב, משא"כ לדעת הסוברים שביום טוב שלא פירט לך הכתוב איסור מחמר - הרי זה מותר, כמובן שלא קשה מידי.

והבית יוסף שם תמה באמת על דעת המתיר, וכתב: ואינו יודע טעמו של המתיר, דהא כיון דמקשינן יום טוב לשבת חוץ ממקצת דברים שנתפרשו בתלמוד, ושביתת בהמה אינה מכללם, היאך אפשר לומר שהיא מותרת ביום טוב. ואע"פ שלא כתבה הכתוב ביום טוב - כל שאר המלאכות גם כן לא נכתבו ביום טוב בפרט, ומילא תעשה כל מלאכה' ילפינן להו, והא נמי דכוותיהו.

ובביאור דעה זו, הוסיף הבית יוסף והמתיק דינם: ומיהו, בהא איכא למימר, דשביתת בהמתו ומחמר לאו בכלל לא תעשה מלאכה' נינהו, שהרי אינה בכלל ארבעים אבות מלאכות ולא מתולדותיהן, אלא לאו לעצמו יחד לו קרא. והילכך אפשר דכיון דלא כתיבה רחמנא ביום טוב, מישרי שרי.

ומכל מקום מסיק הבית יוסף: אבל אין נראה שתהא כן דעת הפסוקים, שהרי סתמו דבריהם לומר שיום טוב שוה לשבת לכל דבר, חוץ מהוצאה והבערה וכו', ולא הוציאו שביתת בהמה מן הכלל - אלמא סיביר להו דביו"ט נמי אסורים.

אמנם הרמ"א (סימן רמו ס"ג) כתב: אבל ביום טוב, אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב. והמגן אברהם הביא שהים של שלמה (ביצה פ"ה) חולק על פסק זה ומוכיח מדברי הירושלמי המועתקים להלכה ברי"ף וברא"ש, שאכן גם ביום טוב אדם מצווה על שביתת בהמתו. והוסיף להביא את דברי הבית יוסף הנ"ל שמביא בכך מחלוקות ונוקט להחמיר, ומסיק המג"א: ולכן יש להחמיר.

והמשנה ברורה (שם סקי"ט) ביאר דעת הרמ"א שאין אדם מצווה ביו"ט על שביתת בהמתו, דשביתת בהמתו ילפינן ממה דכתיב "למען ינוח שורך וחמורך" והאי קרא בשבת כתיב. ושוב הביא שהמהרש"ל חולק על זה ודעתו דיום טוב ושביתת שווין הן בזה כמו בכל המלאכות. וכן ציין לדברי המגן אברהם שהאריך בזה והביא דהבית יוסף בסימן תצה"ה הביא דעות הראשונים בזה ומצדד שם לאיסור, ועל כן יש להחמיר. ומוסיף המשנ"ב שבביאור הגר"א גם כן האריך בזה ומסיק דהעיקר כדעת מהרש"ל, שיש דין שביתת בהמתו אף ביום טוב כבשבת.

ע"פ כל הנ"ל מבוארת קושייתו של המהרי"ל דיסקין, לדעת הסוברים [וכן נפסק להלכה] שאדם מחוייב בשביתת בהמתו ובאיסור מחמר אף ביום טוב כבשבת, אם כן כיצד זה רכב יוסף על מרכבה ביום שחרורו מבית האסורים, כיון שהיה זה בראש השנה כמבואר בגמרא בר"ה.

'מרכבת המשנה' נהוגה ע"י שני סוסים ושנים שעשאוה בבהמה מותר לכתחילה

כדי ליישב קושייה זו מחדש המהרי"ל חידוש נפלא. בגמרא בשבת (קנג:) מובאת מימתו של רב פפא: כל שבגופו חייב חטאת [- כגון שעשה כל המלאכה לבדו], בחבירו פטור אבל אסור [- כגון שעשה הוא עקירה וחבירו הנחה, פטור אבל אסור מדין 'שנים שעשאוה']. כל שבחבירו פטור אבל אסור, בחמורו מותר לכתחילה". דהיינו שכל מלאכה שאם עושה אותה עם חבירו הרי הם פטורים בעשייתה, אף שהיא אסורה, לגבי איסור שביתת בהמתו כלל אינו מחוייב למנוע מבהמתו מלעשות המלאכה באופן זה.

על פי זה, דקדק המהרי"ל, יבואר היטב מה שכתוב "וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו", מהי 'מרכבת המשנה', אין זאת אלא שאותה מרכבה היתה מונהגת על ידי שני סוסים, ומאחר ודינא הוא ששנים שעשאוה פטורים, ממילא אף שמדין שנים שעשאוה - פטור אבל אסור, אך כל שבחבירו פטור אבל אסור, בבהמה מותר - וממילא יכול היה

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

יוסף לרכב על מרכבה זו ביום טוב ללא חשש. [נבראשונים פירשו לשון 'משנה' באופן אחר. ויעויין בדברי הרשב"ם בפירושו לתורה (בראשית מא מג): במרכבת המשנה, סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה האיש משנה למלך אשר לו].

מחלוקת המקור חיים והאור שמח אם אמרין 'שנים שעשאה' בנשיאת עגלה

ובמקור חיים (הגהות מקו"ח למגיני ארץ, מג"א סימן רסו אחר סק"ז) כתב: והנה לכאורה היה אפשר להמציא היתר חדש, באם היא בעגלה בשני סוסים ולמשא זה היה יכול בסוס אחד, ובשני אנשים כה"ג 'פטור אבל אסור' בזה יכול וזה יכול, כמבואר בשבת דף צ"ג וברמב"ם פ"א מהלכות שבת, וקיי"ל כל שבחבירו פטור אבל אסור, בבהמתו מותר לכתחילה. ואם כן ליכא איסור שביתת בהמתו כה"ג, רק שבות דאין רוכבין. והיינו ממש כסברת המהרי"ל.

אלא שממשיך המקו"ח וטוען שיש מקום לומר שלא שייך לפטור משום 'שנים שעשאה' לענין לאו דמחמר. וטעמו עמו, שהרי הפסוק ממנו לומדים דין שנים שעשאה, הוא מהכתוב 'בעשותה' (ויקרא ד כז) - העושה את כולה ולא העושה את מקצתה, יחיד ועשה אותה חייב שנים ועשו אותה פטורין (שבת ג). ופסוק זה הרי נאמר על כל עבירות שבתורה ולא על שבת בלבד, ואעפ"כ לא מצאנו פטור 'שנים שעשאה' אלא בשבת, ולא בשאר עבירות. כגון: שנים שחרשו בשביעית או שבשלו בשר בחלב. ועל כרחך צריך לומר דלא ילפינן לאו מקרבנן, וכל פטור 'שנים שעשאה' היינו באיסור כזה שחייבים עליו קרבן, ולכן רק בשבת נאמר דין זה ולא בשאר איסורים. ומעתה, גם לגבי איסור מחמר ושביתת בהמתו, כיון שאינם בכלל מלאכות שבת ואין עליהם קרבן כי אם לאו בעלמא - לא נאמר בהם הפטור של 'שנים שעשאה'.

ובספר מילי דאבות (בראשית אות קעב) הביא ראייה כדחיית המקור חיים, שאכן אין דין 'שנים שעשאה' בשביתת בהמתו. וזאת, מדברי הגמרא בשבת (נג:): בביאור דברי המשנה (נב:): "זכרים יוצאין לבובין". שם מבאר הגמרא שלבובין היינו תותרי, ופירש רש"י: קופ"א, שמחברין אותם בקשר שנים שנים שלא יברחו. ולדברי מהרי"ל כיון שמחברים הם שנים שנים, מה שייך לדון על דין זה אם מותרים הם לצאת לבובין או לא, הלא כבר נתבאר שאין דין שביתת בהמתו בשנים שעשאה.

גם באור שמח חלק על דברי המקור חיים, וכתב: וזה בדו"א. והוא מביא לכך ראייה מדברי הירושלמי (שבת פ"א ה"ב). שם דן הירושלמי בדיון מושיט שחייב אף שבכל מקום אנו אומרים 'שנים שעשאה פטורים'. ומבאר הירושלמי דשאני מושיט שכך היתה עבודת הלויים. וכדוגמה לדבר מביא הירושלמי דין הוצאה דמשכן, שהיו שם ארבע עגלות ושמונת הבקר והיתה הוצאת העגלה על ידי שני בקרים. הרי לנו להדיא שדן הירושלמי בנידון זה ומכריע שנשיאת עגלה על ידי שני בהמות אין בה משום 'שנים שעשאה' כיון ש'דרכה בכך'. ואם כן נפל כל יסוד דברי המקור חיים, ומסיים האור שמח: וכד ניים ושכיב אמר להא מילתא.

תמיהת הגרבצ"ש פלמן צוק"ל שאין לאסור רכיבה משום מחמר או שביתת בהמה

ובעלון שלמים מציון, מחידושי תורת הגרבצ"ש פלמן צ"ל (גליון 100, ש"ב מקץ תשע"ז) דן בעיקר דברי המהרי"ל דיסקין, אשר מבואר מתוך דבריו שאילו היתה המרכבה שעליה רכב יוסף מונהגת על ידי סוס אחד בלבד, היה אסור ליוסף לרכב עליה, כיון שהיה זה בראש השנה.

דהנה מחמת איסור מחמר לכאורה אין מקום לדון לאסור, כי הרי זה ודאי שלא יוסף עצמו הוא שהולך את הבהמות, אלא היה אדם אחר ממונה מטעם המלך להוליך המרכבה, וממילא לא שייך לאסור דבר זה משום מחמר. וע"כ שכל נידון המהרי"ל הוא משום איסור שביתת בהמה, שבכללו נאסר כל שימוש בבהמה באופן שתעשה הבהמה מלאכה בשבת. אלא שתמה הגרבצ"ש שלכאורה אין רכיבה חשובה השתמשות בבהמה לעשיית מלאכה, וכמו שיבואר. הנה כתב הטור (סוס"י שה): מי שיש לו נער גוי ורוכב על בהמה בשבת כשמוליכים להשקותה, אין צריך למונעו, שהרי החי נושא את עצמו. וכן פסק השו"ע (סכ"ב).

ומקור דין זה מהמבואר במשנה בביצה (לו:): שאחד הדברים האסורים משום שבות הוא - 'ולא רוכבין על גבי בהמה'. ובגמרא מבואר שטעם האיסור הוא, "גזירה שמא יחתוך זמורה". והטעם שאין ברכיבה על גבי בהמה איסור מצד שביתת בהמה, היינו משום דקיי"ל 'החי נושא את עצמו', וממילא אין מוגדרת פעולה הרכיבה כנשיאת משא ע"י הבהמה.

וכתב המרדכי (הו"ד בבית יוסף שם) שאף שאין אומרים 'החי נושא את עצמו' אלא מדאורייתא, אך מדרבנן אסרו לשאת תינוק ברשות הרבים בשבת. מכל מקום אין זה אלא משום שבות, ובבהמה לא גזרו משום שבות, ולכן פסק הטור שמותר אף לכתחילה להניח לנער הגוי לרכב על גבי הבהמה. והנה לפי זה נפלה כל קושיית המהרי"ל, שהרי בישיבת יוסף במרכבה לא עשתה הבהמה כל מלאכה, שהרי 'החי נושא את עצמו'. ותמוה אם כן מה הקשה המהרי"ל.

בירור דעת הירושלמי שרכיבה על בהמה בשבת אסור משום שביתת בהמה

ואמנם הבית יוסף שם הביא את דברי הירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב), שפירש באופן אחר את דין המשנה שאין רוכבין על גבי בהמה בשבת. ושם מבואר שטעם האיסור הוא: "מפני שהוא מצווה על שביתת בהמה כמוהו". הרי מבואר להדיא שלדעת הירושלמי כן יש ברכיבה על גבי בהמה משום איסור שביתת בהמתו. ואם כן יש לקיים כל דברי המהרי"ל עכ"פ לדעת הירושלמי. ע"ש מה שהוסיף לפלפל שמא לדעת הירושלמי אין טעם לפטור משום 'שנים שעשאה'.

“

עפ"ז, דקדק

המהרי"ל, יבואר

היטב מה שכתוב

"וירכב אותו"

במרכבת המשנה

אשר לו", מהי

'מרכבת

המשנה, אין

זאת אלא

שאותה מרכבה

היתה מונהגת על

ידי שני סוסים,

ושנים שעשאה

פטורים

“

החידוש היומי הוקדש
לטובת נשמת

מין ראש הישיבה
רבי אלעזר מנחם מן
בן רבי עזריאל שך
צוקללה"ה

ע"י תלמידו רבות בשנים

ברכת

"בורך

עלינו את

השנה

הזאת"

באלול

ובער"ה

יום חמישי טו חשוון
ראש השנה דף יב

הוכחת רבי שלמה קלוגר מהגדרת 'שנה' לענין נדרים לברכת 'ברך עלינו'

שלוש פעמים בכל יום אנו מזכירים בתפילת שמונה עשרה, בברכת השנים (לנוסח אשכנז), את הבקשה הבאה: "ברך עלינו ה' אלוקינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה". רבי שלמה קלוגר מעלה שאלה מעניינת בנוגע לברכה זו.

וכך הוא כותב בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן נו): מה ששאל בברכת השנים שאנו אומרים 'ברך עלינו את השנה הזאת', ואיך אנו מתפללים כן בסוף השנה, למאן דאמר ל' יום בשנה חשוב שנה ופחות מזה אינו שנה, ע"כ. כלומר, שהוקשה לאותו שואל כיצד אנו מברכים בכל חודש אלול את ברכת 'ברך עלינו', והרי אנו בברכה זו מברכים את 'השנה הזאת', והיא איננה - כי מאחר שלא נשארו בה ל' יום, אין להגדיר את אותם ל' יום כ'שנה הזאת'.

בכדי ליישב הערה זו מקדים רבי שלמה קלוגר את דברי הבריייתא במסכת ראש השנה (יב): תנו רבנן, המודר הנאה מחבירו לשנה, מונה שנים עשר חודש מיום ליום. ואם אמר 'לשנה זו', אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול, כיון שהגיע יום א' בתשרי - עלתה לו שנה. ומבאר הגמרא שאפילו למאן דסבירא ליה שיום אחד בשנה אינו חשוב שנה, מכל מקום שאני מודר הנאה שכוונתו לצער עצמו, ואף אם לא נותר עד סיום השנה כי אם יום אחד סוף סוף נצטער, ושפיר יש לומר שלכך היתה כוונתו.

ומקשה הגמרא: ואימא ניסן, דהיינו, מדוע נקבעה 'שנה' לגבי נדרים בראש השנה, ולא בניסן. ומיישבת הגמרא: בנדרים הלך אחר לשון בני אדם. ופירש רש"י: שאין אדם נודר אלא על לשון שהוא רגיל לדבר, ודרך בני אדם לקרות תשרי - ראש השנה.

מעתה, שב רבי שלמה קלוגר ודן לענין ברכת 'ברך עלינו', לפי מסקנת הגמרא שבלשון בני אדם 'שנה' היינו מראש השנה ועד ראש השנה - אם כן ודאי שאף 'השנה הזאת' פירושה עד ראש השנה, ואף למאן דאמר יום אחד בשנה אינו חשוב שנה. וכשם שלענין נדרים הלך אחר לשון בני אדם, הוא הדין בתפילה נתקנה התפילה בלשון בני אדם. אלא שמוסיף הגרש"ק, שאף לפי הסלקא דעתך בגמרא שעדיין לא העלתה הגמרא סברא זו שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם, מכל מקום הרי מבואר בגמרא שכיון שמצער נפשיה ממילא אפשר לפרש כוונתו ליום אחד. ממילא הוא הדין לענין תפילה, כיון דלברוכי נפשיה קמכוין, והרי הוא מתברך בברכה זו, אפשר שכוונתו ליום אחד, והרי זה דומה ממש לדין נדרים.

חילוק מרן הגראי"ל שטיינמן בין דין נדרים הלך אחר לשון בני"א וטופסי ברכות

ואמנם בספר ימלא פי תהלתך (עיונים בתפילה) עמד מרן רה"י הגראי"ל שטיינמן לבאר הלשון 'את השנה הזאת' הנאמרת בברכת השנים. וכתב לבאר על פי דברי המשנה בנדרים (ס): תנן הנודר שנה זו אסור בכל השנה, וראש השנה לעתיד לבוא. ולכאורה אם גם בתפילה הכוונה היא לשנה זו עד ראש השנה, אם כן נמצא שהמתפלל מנחה בערב ראש השנה סמוך לשקיעה אין בקשתו רק על כמה רגעים שנשארו בשנה זו, וזה לא מסתבר. ולכך מסיק הגראי"ל: אמנם י"ל דבבקשה זו המכוון לשנה מעכשיו ולא לשנת עולם, ונדרים שאני דאזלינן בזה בתר לשון בני אדם. היינו שלדעת מרן הגראי"ל בהזכרת 'השנה הזאת' ברכת 'ברך עלינו' אין כוונתנו לשנת עולם אלא לשנה מעת התפילה. וממילא מבואר לשון זה גם כשמתפלל מנחה בערב ראש השנה סמוך לשקיעה ולא נותרו לו אלא רגעים בודדים לשנת עולם זו. ומוסיף הגראי"ל שאף שבמשנה בנדרים מבואר שאין הדין כן לגבי נדרים, נדרים שאני דאזלינן בזה בתר לשון בני אדם.

הרי לנו שמחד חלוקה דעת הגראי"ל מדעת הגרש"ק וס"ל שאין לדמות לשון תפילה ללשון נדרים, ודוקא גבי נדרים אמרינן הלך אחר לשון בני אדם. ומאידך, לדברי הגראי"ל כלל לא קשה עיקר קושיית השואל בשו"ת האלף לך שלמה, כי הרי לעולם כוונת המתפלל לשנה שלמה מעת עומדו בתפילה, ואין מקום לשאול למ"ד פחות מל' יום בשנה אינו חשוב שנה.

דברי הר"ן ש'השנה' עד ר"ה משמע, וסתירת הדברים לדברי הרד"ק ור"י אבן שועיב

ואמנם על ביאור זה יש להעיר, דהנה על דברי המשנה בנדרים (ס): קונם יין שאני טועם השנה, נתעברה השנה - אסור בה ובעיבורה. ובר"ן ביאר שהרבותא היא באופן שנדר בתחילת השנה שאז ס"ד אמינא שאין נדרו חל אלא בנוגע ל"ב החודשים הקרובים, קמ"ל שאסור אף בשנת העיבור. דאם איירי בנודר בר"ח שבט - פשיטא ד'השנה' עד ראש השנה משמע.

ובגליון הש"ס לרע"א (סא). ציין לדברי הרד"ק בירמיה (כח יז) שם מסופר בנביא על נביא השקר חנניה, שהתנבא שלא יהא חורבן. וירמיה הנביא התנבא עליו ואמר (שם פסוק טז): "לכן כה אמר ה' הנני משלחך מעל פני האדמה, השנה אתה מת, כי סרה דברת אל ה'". ובפסוק הבא: "וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחודש השביעי". וברש"י על אתר הביא קושיית חז"ל, "והלא אין חודש שביעי מן השנה". דהיינו שהשנים נמנות לפי תשרי, ואילו החודשים לפי ניסן, ואם כן החודש השביעי הוא כבר תשרי שבשנה הבאה, וכיצד התקיים הפסוק "השנה אתה מת". ומכח קושיא זו מחדשים חז"ל, שאכן חנניה מת בערב ר"ה וציווה לבניו לקבורו אחר ר"ה כדי שיראה הדבר כאילו לא נתקיימה נבואת ירמיה, שהרי הוא התנבא שימות "השנה". וכך תירגם יונתן: בשתא הדא את מית, ולשתא אחרניתא את מתקבר. ואמנם הרד"ק הביא את דרשת חז"ל והוסיף דברים וכתב: ולפי הפשט, אין צריך לכל זה. כי הוא לא אמר לו "השנה הזאת" אתה מת אלא "השנה", ורצה לומר תוך שנה לנבואה זו.

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

והרד"ק מוסיף ומביא ראייה לדבריו מהברייתא המובאת בגמרא בראש השנה שם: וכן אמרו רז"ל לענין נדרים, המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חודשים מיום ליום, ואם אמר לשנה זו - אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול, כיון שהגיע א' בתשרי עלתו לו שנה. הרי מבואר שהרד"ק דימה אמירת 'השנה' לאמירת 'לשנה' סתם ולא לאמירת 'לשנה זו' או 'השנה הזאת'. וכך כתב גם בדרשות ר"י אבן שועיב (פ' ראה), וז"ל: ולפי הפשט, בשנה ההיא מת, רוצה לומר בתוך שנה לנבואתו. כי לא אמר 'השנה הזאת' אלא 'השנה'.

ונמצא שדברי הרד"ק ור"י אבן שועיב סותרים לדברי הר"ן האומר שהדבר פשוט ש'השנה' - עד ראש השנה משמע. אך באמת שאין דבריהם סותרים רק לדברי הר"ן אלא לעיקר המבואר בסוגיא שם שאם אמר "קונם יין שאני טועם השנה - נתעברה השנה, אסור בה ובעיבורה" - הרי להדיא שכשאומר 'השנה' הרי דזה כאומר "שנה זו" ואסור רק עד ראש השנה ולא מיום ליום.

אמנם לפי המבואר בדברי מרן הגרא"ל שיש מקום לחלק בין נדרים בהם הלך אחר לשון בני אדם, ובין לשון תפילה. הוא הדין שיש לחלק בין נדרים לנבואת ירמיה, ואף אם בנדרים 'השנה' היינו עד ראש השנה, מכל מקום נבואת ירמיה שפיר יש לפרש ש'השנה' היינו מיום ליום. אלא שמכל מקום העיר רבי עקיבא איגר על מה שהוצרך הר"ן לפרש הרבותא בגמרא, וכתב שאם איירי בנדר בר"ח שבט אם כן "פשיטא ד'השנה' עד ראש השנה משמע" - על זה העיר רע"א שלגבי נבואת ירמיה חזינו שלשון 'השנה' מתפרש שפיר מיום ליום כמבואר ברד"ק, ואם כן אין זה פשוט כל כך, ושפיר צריך להשמיענו שלענין נדרים הלך אחר לשון בני אדם, ו'השנה' היינו עד ראש השנה.

זאת מורה על דבר הסמוך ומתפלל על השנה הבאה או שכך קבעו טופס הברכה

ובעיקר הקושיא מוסיף עוד רבי שלמה קלוגר שם, שבכמה מקומות מצינו שלשון 'זאת' מורה על דסמיק ליה אחר כך, כמו 'בזאת יבא אהרן' שמספרת התורה מיד לאחר מכן עניינו, וכן 'וזאת הברכה אשר ברך' ו'זאת חוקת התורה'. וממילא הוא הדין לעניינו תבואר ברכת 'ברך עלינו את השנה הזאת' ממה נפשך, שלמאן דאמר יום בשנה חשוב שנה - אם כן שפיר מברך על השנה הנוכחית שעדיין שנה לפנינו עומדת. ולמאן דאמר פחות מל' יום בשנה אינו חשוב שנה, אם כן שנה זו כבר חלפה עברה לה, ועתה עומד הוא סמוך לשנה הבאה, ושפיר יש לפרש ברכתו לגבי השנה הבאה, וזו היא 'השנה הזאת' דהיינו השנה העתידה לבוא במהרה.

ועוד מבאר הגרש"ק בהקדם מה שיש להעיר על המשך טופס הברכה "ואת כל מיני תבואתה לטובה", והרי לשון זו הוא מברך אף אחר שכבר נגמרה ונקצרה התבואה. ובפרט בארץ ישראל שכבר נגמרה התבואה בניסן, ואיך מתפללים כל הקיץ על מיני תבואתה. אין זאת אלא שכך נקבע טופס הברכה, ולא רצו חז"ל לשנות הנוסחא בכל פעם. וממילא כן יש לומר גם לגבי חודש אלול, שאף שלשון 'השנה הזאת' לא שייך, כיון שפחות מל' יום בשנה אינו חשוב שנה - מכל מקום לא רצו חז"ל לשנות הנוסח והשאירוהו כטופס הברכה בשאר ימות השנה.

גם במנחה בערב ר"ה יתפלל על שנה זו - שהרי "ישועת ה' כהרף עין"

ובעיקר הערת הגרא"ל שטיינמן שאם פירוש הזכרת 'השנה הזאת' בברכת 'ברך עלינו' היינו השנה הנוכחית, קשה קצת מה יהיה תוכן הברכה באדם המתפלל מנחה בערב ראש השנה סמוך לשקיעה, ומה שייך להתחנן ולבקש רחמים עבור כמה רגעים שעד גמר השנה [ונראה, שאף שודאי שאפשר לבקש גם בעבור זה, אבל קשה מה טעם יש בהגבלת הברכה רק לרגעים אלו, ותוכן הברכה אין בו כל כך טעם].

ובלוח 'תמידים כסדרם' בו מובאים מנהגי אדמור"י בעלזא מובא: "כ"ק מרן ז"ל אמר פעם, דלכאורה איך אומרים בתפילת מנחה זו, ברך עלינו "את השנה הזאת", הלא כבר לא נשאר משנה זו רק כמה רגעים. אמנם, ישועת ה' כהרף עין ועדיין שייך תפילה זו, עכ"ד. וכן מובא בשם הקדושת ציון מבאבוב (דער קדושת ציון פון באבוב, שפתי דעת-הדרכה, עמוד 423), ובשם ר' אהרן מקרלין (נר יוסף - דיני ר"ה שחל בשבת, פ"ד הערה א).

וכן מבאר בטוב אמרים רבי אליהו בקשי דורון (בנין אב, מועדים, ז' במרחשון אות ז): מברכת השנים יש גם ללמוד עד כמה ישועת ה' כהרף עין, ובחסדי שמים אין מגבלות של זמן, תהליך וחשבון. כאמור, ברכת השנים היא על כל שנה מראשיתה ועד אחריתה, ואין להתפלל על פרנסה של שנה אחרת או על שאר השנים, לפי שעוד חזון למועד, ורק ברכת שנה זו נקבעת.

והנה נוסח הברכה אינו שונה אפילו בימים האחרונים באחרית שנה, וגם הנכנס לבית הכנסת לתפילת ראש השנה של השנה החדשה, במנחה של שלהי השנה עם דמדומי חמה - מברך ברכת השנים בנוסח "ברך עלינו את השנה הזאת", וכוונתו לשנה המסתיימת תוך דקות. גם אז הבקשה היא "ותהי אחריתה חיים ושבע ושלוש כשנים הטובות" [- לנוסח עדות המזרח]. לכאורה, השנה מסתיימת תוך דקות, ומבחינת כלכלת המתפלל אין לדקות הנותרות כל משמעות, שהרי הכל מוכן ולא יצא מבית הכנסת עד שתסתיים השנה.

אולם כך הורונו חז"ל שיש לבקש גם בדקות האחרונות של אחרית שנה, שתהא של חיים ושבע ושלוש, לפי שאם בעיני בני אדם ובמושגיהם אין משמעות לזמן מועט ואין באפשרותם לשנות מבלי תהליך, מרחק, זמן וחשבון. הרי בברכת שמים ישועת ה' כהרף עין, וגם בדקות האחרונות יכולה לחול ברכה וח"ו להיפך, עכ"ד.

כך הורונו חז"ל שיש

לבקש גם בדקות

האחרונות של

אחרית שנה,

שתהא של חיים

ושבע ושלוש, לפי

שאם בעיני בני

אדם ובמושגיהם

אין משמעות לזמן

מועט. הרי בברכת

שמים ישועת ה'

כהרף עין, וגם

בדקות האחרונות

יכולה לחול ברכה

וח"ו להיפך,

החידוש היומי הוקדש
לטובת נשמת

מרן ראש הישיבה
רבי אלעזר מנחם מן
בן רבי עזריאל שך
זצוקלה"ה

ע"י תלמידו רבות בשנים